

SCHULTHEISZ EMIL: ABULCASIS SEBÉSZETI MŰVE

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Amióta az arab Iszhák ben Hunain (elh. 911) latinra 'Historia medicinae' címmel lefordított művében először fejtette ki részletesen az orvostörténet jelentőségét a medicina elméleti problémáinak alapvetésében, a középkor tanulmányozása számos orvosi megismerés fejlődésére vetett fényt. Az utóbbi idők kutatásai derítették fel az arab orvosok munkásságának az orvostudomány középkori fejlődésében játszott jelentős szerepét. Az ún. arab középkornak az orvostudomány szempontjából való újszerű szemlélete elsősorban a kielii orvostörténész, H. Schipperges érdeme.

Miután a hazánkban működött középkori orvosok műveiben is kimutatható az arab hatás (erre Sigismundus Albicus és Bartholomaeus Squarcialupis műveinek ismertetése alkalmából más helyen mutattam rá), nem lesz érdektelen egy pillantást vetni ennek eredetére.

A Keletrómai Birodalom összeomlott, s a hatalom Bizáncra korlátozódott. Bizánc maradt egyelőre a birodalom egyedüli kulturális középpontja is. Miközben a barbárrá vált Nyugat tudománya néhány kolostorban húzódott meg, a görög műveltség tovább élt Keleten. Élt, de nem virágzott; csupán a már meglevőt őrizte meg. Nem csekély érdem ez sem.

Szerencsére a későbbiekben a görög orvostudomány nem volt Bizánchoz kötött, rövid idő múltán beolvadt az arab medicinába. Megtartva a racionális antik tárgyi ismereteket, felvette az arab orvosi műveltség sajátos színezetét. Új gondolatokkal, új ismeretekkel bővült, és oly magas szintet ért el, melyet a késő középkor túlnyomóan salernitanus irodalma sem múlt felül.

Szíria volt az a terület, ahol az arab nép a görög kultúrával megismerkedhetett. Ez a tarka lakosságú ország a Szeleukidák uralma alatt erősen hellenizálódott, és gazdag, virágzó városaival a késő római időkben a legmagasabb kultúrájú provinciák közé tartozott. Földrajzi helyzete miatt mintegy a kultúrák keresztútján feküdt a kis-ázsiai görög városok és India között.

A görög császárok által elűldözött nesztorianusok Szíria sok városában görög kultúrájú iskolákat állítottak fel (Edessa, Armid, Niszibisz). A perzsa hegyek tövében fekvő Gandasapurban már Kr. u. 350-ben a Szasszanidák védnöksége alatt álló orvosi iskolát alapítottak, mely később 'Accademia Hippocratica' néven vált híressé. A Keletrómai Birodalomból magukkal hozott görög

műveket fordították itt szír nyelvre, később perzsára, majd szírből, görögből és perzsából arabra. Az arab fordítóiskolák különböző helyeken működve, évszázadokon keresztül folytatták munkájukat. Organizációjuk és metodikájuk egészen modern. Hunainról írják, hogy fordításait legalább három kézirat egybevetése, gondos szövegkritika után készítette el. Munkatársait távoli városokba küldte felderítő útra, hogy eredeti kéziratához jusson, amelyekért igen nagy összegeket sem sajnált.

A görög–szír műveltség központja az Omajjádok uralma alatt, a VII. században Damaszkuszba tevődött át. A vezető szerepet e téren azonban még mindig nem a mohamedánok töltötték be, hiszen háborúikkal voltak elfoglalva. Ez az az idő, amikor uralmukat a Közel-Keletre és Észak-Afrikára is kiterjesztik, megteremtve ott a későbbi nagy kultúra politikai és gazdasági alapjait. Az igazi, szoros értelemben vett arab kultúra ideje a VIII–XIII. század, az Abbászidák uralkodásának az ideje, amikor a birodalom s egyben a műveltség központja már Bagdad. Bagdad nem maradt az arab világ egyedüli szellemi centruma, mellette lassan kivirágzik az Ibériai-félsziget sajátos kevert kultúrája. A X. század leggazdagabb könyvtárait, legragyogóbb főiskoláját Córdobaban és Toledóban találjuk. Orvosi iskoláit ezren látogatták Keletről és Nyugatról egyaránt.

Ellentétben a Kelettel, ahol a tudósok mindent átfogó egyetemes műveltségre törekedtek – s ez még a görög génusz hatása –, a mór Spanyolország orvosait egyes részterületek gondosabb művelése jellemzi. Az orvosi botanika és a materia medica legalaposabb műveit itt írják, s itt készült az arab orvostudomány legjobb sebészeti könyve, Abulcasis 'Chirurgiá'-ja is.

A spanyol nemzetiségű Abul Kászim Halaf ben Abbász Alzahravi, röviden: Abulcasis (vagy Albucasis, latinosan Alzaharavius) a spanyol kalifák Córdoba melletti rezidenciájában, al-Zaharban született, s Córdobaban halt meg Kr. u. 1106-ban. Hosszú ideig a kalifák udvari orvosa volt, kiterjedt orvosi gyakorlatot folytatott.

Nagy munkájának latin címe: 'Liber theoreticae Alzaharavii'. Két részre osztott 15 fejezetből áll. Anatómiát, élettant, diaetetikát és főleg gyakorlati orvostant, valamint materia medicát tárgyal. Ennek a műnek egyik része Abulcasis híressé vált könyve a sebészetről: 'Tractatus de operatione manus seu chirurgia Albucasis'. Ez már Abulcasis életében is közkézen forgott arab nyelven, mint ahogy nyomtatásban is megjelent külön. Az egyetlen kizárólag sebészeti munka, amely az araboktól maradt.

E három részre tagolódó sebészet gazdag képanyaga a kor csaknem valamennyi sebészeti műszerét bemutatja. Az első rész a tüzes vas sebészeti alkalmazásával foglalkozik. A második rész a tulajdonképpeni sebészeti műtétet. Itt találjuk a szemészeti, szájsebészeti és szülészeti műtétet is, a kömetszés és a sérvműtétek módjainak leírását, valamint a tábori sebészeti vonatkozásokat. A harmadik részt Abulcasis a luxatiók és fracturák diagnosztikájának és

kezelésének szentelte. Repositiós technikáját évszázadokon át alkalmazták. Nem véletlen, hogy a nagy francia sebész, Guy de Chauliac könyvében nem egy Abulcasistól származó módszer bukkan ismét fel. A híres chirurgus, Fabricius ab Aquapendente pedig egyenesen azon a véleményen volt, hogy csak három kiemelkedő sebész ismeretes: Celsus, Paulos Aegineta és Abulcasis. Aeginai Paulos munkájából egyébként maga Abulcasis is igen sokat merített. A sebészeti könyvet Gerhardus de Cremona már a XII. században latinra fordította.

Abulcasis enciklopédikus munkája latinul 1519-ben jelent meg először nyomtatásban egy Grim nevű orvos és augsburgi nyomdatulajdonos kiadásában. Ez a fordítás hiányos.

Az önállóan kiadott sebészi könyv arab–latin nyelven az oxfordi Bibliotheca Bodleiana gyűjteményében őrzött kéziratok alapján J. Channing gondozásában 1778-ban jelent meg Oxfordban, a híres Clarendon-nyomdában,¹ két kötetben. Ezt megelőzően a sebészetnek csak egy hiányos és pontatlan latin fordítása ismeretes, mely 1541-ben Bázelen (apud. Henr. Petri) került kiadásra. Ez a kiadás egy kolligátum, mely még Rolandus, Rogerius, Constantinus Africanus és Gazius munkáiból tartalmaz részleteket.

Az Abulcasis-művek többnyire XII–XV. századbeli kéziratai a világ nagy könyvtárainak féltett ritkaságai. Egy XV. századi példányt a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz. Két munkája csak kéziratban ismeretes: 'Dictio de cibariis infirmorum' és egy 'Antidotarium'.² A sebészet mellett Abulcasis úgy látszik előszeretettel foglalkozott a gyógyszerertannal és botanikával is. Ez irányú rendszerező munkásságában különösen jól megnyilvánul az elméletet a gyakorlattal együtt művelő arab orvostudós: a hakim. Az ő alakjuk, az „arabizmust” képviselő orvosok munkássága jelentette a kontinuitást az antik medicina és a késő középkori nyugati orvosi műveltség között.

¹ Albucasis de chirurgia arabice et latine. (Oxonii, 1778).

² Beszélgetés a betegek ételéről (az 'antidotárium' eredetileg a mérgek elleni orvosságok listája, a középkorban gyakran annál tágabb a gyógyszerkönyv értelmében használt kifejezés).